
This is the **published version** of the article:

Bañeres Rovirosa, Júlia; Beltrán, Joaquín, dir. Noves formes d'agricultura a la regió de Tōhoku : reptes i projectes de la nova generació d'emprenedors agrícoles. 2015. (842 Grau d'Estudis de l'Àsia Oriental)

This version is available at <https://ddd.uab.cat/record/147077>

under the terms of the license

FACULTAT DE TRADUCCIÓ I D'INTERPRETACIÓ

GRAU D'ESTUDIS D'ÀSIA ORIENTAL

TREBALL FI DE GRAU

**NOVES FORMES D'AGRICULTURA A LA
REGIÓ DE TÔHOKU:
REPTES I PROJECTES DE LA NOVA GENERACIÓ
D'EMPRENEDORS AGRÍCOLES**

JÚLIA BAÑERES ROVIROSA

**TUTOR
JOAQUÍN BELTRÁN ANTOLÍN**

BARCELONA, JUNY DE 2015

Universitat Autònoma de Barcelona

ÍNDIX

1. Introducció.....	2
2. Característiques i evolució de la regió.....	6
2.1. Visió general.....	6
2.2. Època moderna	7
3. Context actual.....	9
3.1. L'evolució de l'agricultura al Japó de postguerra i els seus efectes a Tōhoku	9
3.2. Factors que suposen un repte per a l'agricultura a Tōhoku.....	12
3.2.1. Envelliment i despoblació.....	12
3.2.2. Dificultats legals per accedir a la terra.....	14
3.2.3. El efectes del tsunami de 2011 en l'agricultura de Tōhoku.....	16
4. Descripció dels nous models d'agricultura a Tōhoku.....	18
4.1. Introducció.....	18
4.2. Tipologia dels projectes.....	20
4.3. Tipus d'actors.....	23
4.4. Política del govern davant aquests nous models.....	26
4.5. Projectes d'internacionalització i institucionalització.....	29
5. Conclusions.....	32
6. Bibliografia.....	34

1. INTRODUCCIÓ

L'evolució econòmica del Japó a l'últim segle ha provocat un canvi de model productiu notable, d'una societat bàsicament agrària a finals del segle XIX a una potència tecnològica a principis del segle XXI. El sector de l'agricultura ha vist com la seva importància passava d'eix principal de l'economia nacional a tenir una rellevància residual en el conjunt del PIB. Tanmateix, l'agricultura segueix tenint un paper important dins del país, tant d'element central de la vida quotidiana a les zones rurals com de sector fonamental per garantir un percentatge mínim d'autosuficiència alimentària.

L'estructura de la producció agrícola ha estat dirigida per l'estat mitjançant cooperatives durant les darreres dècades, però paral·lelament han anat apareixent models alternatius que busquen principalment apropar productor i consumidor. Aquests moviments que s'han vingut donant des de la dècada de 1970, tenen com a principals representants el *teikei* (提携, aliança) i el *chisan chishō* (地産地消, producció local-consumició local), que fomenten l'organització per crear cercles tancats de producció i consumició de productes orgànics en regions delimitades (Nishiyama, 2005: 2).

Amb el pas dels anys però, han anat apareixent nous reptes com són ara l'amenaça de la liberalització econòmica de l'agricultura o l'agudització de l'envelliment de la població a les zones rurals. Aquests factors acompanyats de la progressiva difuminació dels moviments prominents al segle XX i la seva incorporació progressiva als valors dominants de la societat fan necessàries nous tipus de respostes (Kondoh, 2014: 10).

En aquest treball m'he centrat en la regió de Tōhoku (東北), al nord est del país, per analitzar quina mena de projectes estan veient la llum en els darrers anys i quins patrons predominants estan prenent forma.

En concret ens centrarem en l'àmbit privat, observant quines noves idees han sorgit de particulars per a donar la volta a la situació de la regió; sense oblidar però el paper del govern davant aquestes noves iniciatives i contrastant-ho amb els projectes públics.

Tōhoku ha estat una regió tradicionalment més centrada en el sector primari que altres indrets del país. Si a això li sumem que es tracta d'un conjunt de províncies muntanyoses poc poblades i amb una població envellida que poc a poc abandona les terres de conreu ens adonem que Tōhoku pot ser un dels punts on el problema demogràfic del Japó empitjori amb més rapidesa.

Si bé aquest conjunt de causes es dona en moltes regions de països post-industrials, en el cas de Tōhoku aquest procés s'ha vist accelerat en els últims 4 anys a causa de l'estancament econòmic de bona part de la regió degut a les conseqüències del desastre de l'11 de març de 2011. Els efectes del tsunami i el posterior accident nuclear ha fet que els habitants, experts i entitats governamentals s'hagin vist obligats a trobar mesures efectives per combatre aquesta situació inesperada.

D'una banda aquest fenomen es pot apreciar amb preocupació, car de la producció a la zona en depèn que el nivell d'autosuficiència alimentària de Japó es mantingui en límits saludables; però de l'altra es pot agafar aquesta realitat com a oportunitat per canviar els fonaments d'un sistema de producció basat en realitats socials ja desaparegudes, i repensar la posició que ha d'ocupar el primer sector dins d'un país avançat per tal que no suposi un llast a l'economia.

Per això es pot dir que de fet, Tōhoku s'ha convertit en un gran centre d'experiments socials a l'aire lliure, tant de l'àmbit privat com públic, per buscar sortides profitoses a la problemàtica general de l'agricultura a Japó.

El problema, com sol passar en aquestes ocasions, ve quan els tres eixos a tenir en compte per tal que projectes adequats tirin endavant- això és, l'opinió dels ciutadans, el parer dels experts i les decisions del govern- no acaben d'encaixar ni de trobar punts d'acord suficients.

Justament aquestes “no-trobades”, ens permeten de veure on falla el sistema de comunicació entre els diferents estaments d'una societat, i així poder-li trobar una solució.

Com es detallarà més endavant, veurem com els projectes d'un i altre àmbit tenen divergències no només en la forma, sinó també en el fons; en els plans a llarg termini.

A caire de presentació podem introduir el problema de la participació en el Tractat de Lliure Comerç trans-asiàtic, que serà analitzat més endavant, ja que si Japó el signés suposaria un cop molt dur a l'agricultura japonesa tal i com està actualment organitzada. És l'exemple principal de com el govern d'Abe s'encamina cap a una liberalització del mercat i una desregulació de l'agricultura del país, oposant-se a l'antany poderós lobby de la Unió Central de Cooperatives Agrícoles (全国農業協同組合中央会 *Zenkoku Nōgyō-kyōdō-kumiai Chuōkai*), normalment abreviat com a Zenchu (Prakash, 2000: 2).

Davant d'aquest progressiu enrariment de les relacions entre els dos ens, no són pocs els experts que demanen a tot aquell relacionat amb el sector agrícola que es preparin per "deixar de recolzar-se en els polítics japonesos i crear un sistema per protegir-se a ells mateixos. Això és, la construcció d'una estructura que permeti la relació horitzontal entre productor i consumidor" (Itō, 2014).

El cas de Tōhoku presenta doncs una oportunitat per a aquesta mena d'emprenedors, que veuen com el sector es troba en un carrer sense aparent sortida, de seguir amb les mesures tradicionals.

Quina mena de projectes estan veient la llum a la regió en els darrers anys, i a quina mena de problemes concrets intenten donar resposta?

En ser un fenomen cada cop més difuminat i variat, és molt difícil de quantificar i donar un valor empíric a la importància d'aquests nous negocis, però amb aquest treball s'intentarà donar una perspectiva general que ajudi a comprendre per què i cap on es dirigeixen, i comparant-ho amb altres experiències, quines expectatives de futur poden tenir.

Per elaborar aquest treball s'ha consultat fonamentalment les fonts bibliogràfiques sobre la història i característiques de la regió de Norio Akasaka (2009) i Hidemichi Kawanishi (2010), autors que promouen la revisió de les teories de la homogeneïtat cultural japonesa en favor d'una visió que tingui en compte les peculiaritats regionals.

D'altra banda, l'estudi de casos específics ha estat possible gràcies a l'oportunitat de treballar per a l'associació Hasekura Program 2.0, encarregada de promoure l'intercanvi de coneixements entre petits emprenedors de Tōhoku i Catalun

2. CARACTERÍSTIQUES I EVOLUCIÓ DE LA REGIÓ

2.1 VISIÓ GENERAL

Tōhoku és una de les regions principals en que es divideix l'illa de Honshu, la més gran de l'arxipèlag japonès. Està situada l'extrem nord-est d'aquesta, i malgrat que no hi ha una definició precisa a nivell legal sobre la seva extensió, generalment es fa servir per anomenar el conjunt que formen les sis prefectures d'Aomori, Iwate, Akita, Miyagi, Yamagata i Fukushima. Aquestes representen al voltant d'un 30 % de la superfície total de Honshu, tot i que la seva població (poc més de 9 milions de persones segons el cens de 2010) tan sols representa un 7 % del total del país (*Rekishī-Shiryōkan*, 2008: 20).

Una de les particularitats històriques de la regió es troba en el fet que no va ser conquerida del tot per l'exèrcit de la cort imperial de Kyoto fins a temps relativament recents, en concret el 780 amb la darrera batalla lliurada pel cabdill emishi ¹ Aterui contra el general Sakanoue en una regió actualment situada al sud d'Iwate. El fundador del *Tōhoku-gaku* ("Estudis de Tōhoku") Norio Akasaka, veu en aquesta tardana conquesta un factor per a l'actitud alteritzant que es va venir donant al llarg dels segles respecte als habitants de la regió, caracteritzats com a braus però simples, treballadors però poc refinats. Molts cabdills emishi que es van subjugar al poder central van rebre el títol de senyors de les seves terres en nom de l'emperador, i dominaren la regió amb certa independència fins a finals del segle XII quan l'establiment del poder polític central a Kantō, la regió immediatament al sud de Tōhoku, els restà capacitat de decisió.

Amb la implantació del sistema d'alternació de la residència per als senyors feudals, que els obligava a visitar la capital Edo cada cert temps a partir de mitjans segle XVII, la concentració urbana de la ciutat cresqué exponencialment i feu augmentar la demanda de productes de regions properes. Així gràcies a la millora de les infraestructures que això suposà, el comerç sobretot d'arròs des de Tōhoku florí de manera notable i els senyors feudals fomentaren l'artifatge de nous camps de conreu. L'increment de la producció d'arròs feu que es produïssin excedents, amb els quals els

¹ apel·lació que rebien els "bàrbars" fora de les fronteres imperials

propietaris podien comerciar lliurement i propicià l'obertura del primer mercat de futurs (sobre el preu de l'arròs) a la ciutat d'Osaka.

Tanmateix, l'arròs requereix de condicions climàtiques més aviat temperades o càlides, i la regió de Tōhoku, situada a la mateixa latitud que Corea del Nord, es veu exposada periòdicament a vents del nord que bufen a l'estiu, just el període de germinació i que poden malmetre de forma irremeiable el cultiu anual. Des de l'antigor s'havia desenvolupat a la regió un model de cultiu variat, combinant productes més resistents com el mill la amb d'altres més productius com l'arròs (Akasaka, 2009: 217). Tanmateix, la pressió dels senyors feudals per augmentar la seva font de liquiditat feu que es passés a gairebé un monocultiu d'aquest darrer, fet que combinat amb males collites degudes a estius freds provocà grans fams entre els segles XVIII i XIX que en alguns pobles de Tōhoku feren desaparèixer el 70 % de la població (Akasaka, 2009: 202).

Aquest és un altre episodi traumàtic per a la regió, i malgrat que les grans fams són d'èpoques més llunyanes, la inestabilitat alimentària dels seus habitants perdurà fins ben entrat el segle XX com demostren les descripcions d'autors contemporanis fins als anys 30 (Shimomura, 1932).

2.2 ÈPOCA MODERNA

Durant l'època d'enfortiment militar de la nació i promoció industrial que s'esdevingué a partir de 1870, si s'exclouen excepcions com la creació de la universitat de Tōhoku el cert és que la inversió del govern central en el desenvolupament de la regió fou més aviat pobra. Després que el port de Nobiru a Miyagi patís danys severs a mig construir a causa d'un tifó el 1884, no es van dur a terme tasques de reparació i es deixà inacabat.

D'altra banda és cert que en prefectures com Akita o Fukushima s'havien convertit en punts d'activitat minera considerable, però la regió en general estava poc immersa en un procés industrialitzador (Kawanishi, 2010: 124).

Pel que fa a l'agricultura, degut a les reformes del ministre de finances Masayoshi Matsukata a partir de 1880 s'arribà a una situació de deflació que abaratí els preus dels productes agrícoles i empobrí les famílies productores. Aquells que no pogueren aguantar la pressió financera hagueren de vendre's les terres, fet que conduí a l'aparició d'oligopolis agrícoles (Kawanishi, 2010: 130).

Molts pagesos que s'havien quedat sense terres o segons fills i filles de famílies massa pobres es veieren obligats a marxar a zones més industrialitzades com Kantō per tal de sobreviure.

A partir de la Guerra Russo-japonesa (1904-5) es redoblaren els esforços expansionistes de Japó, i sobretot a partir de l'annexió de Corea el 1910, l'arribada d'arròs més barat de la península fou un altre cop dur per als productors d'arròs de Tōhoku.

Degut a les dures condicions de vida que propiciaren aquest canvis en el mercat, la sagnia poblacional de la regió s'intensificà i molts joves començaren a migrar a nous territoris ocupats, com Manxúria.

3. CONTEXT ACTUAL DE L'AGRICULTURA A TŌHOKU

3.1. L'EVOLUCIÓ DE L'AGRICULTURA AL JAPÓ DE POSTGUERRA I ELS SEUS EFECTES A TŌHOKU

Després de la II Guerra Mundial el territori japonès s'havia reduït a la meitat² i la població no parava de créixer degut a les repatriacions de les colònies. La capacitat productiva del país estava devastada i la producció industrial havia caigut a un quart dels nivells de pre-guerra (Hayami, 1991: 83). Calia doncs una reforma urgent que garantís el subministrament d'aliments a través de l'agricultura nacional. Es van desenvolupar mesures d'emergència com ara l'entrega obligatòria de productes o l'assentament de retornats, i també diversos sistemes d'incentiu com són ara primes per als productors que sobrepassessin certa quota. Per altra banda, i per “forta recomanació” de les forces d'ocupació estatunidenques entre 1946 i 1950 es desenvolupà un pla de reforma agrària que havia de democratitzar la propietat de la terra. Ja des de finals dels anys 30 s'havien anat implantant reformes que donaven més poder als arrendataris en detriment dels propietaris, i pocs mesos després d'acabar la guerra s'implantà una nova llei que obligava a cedir la terra als que la cultivaven si el terratinent no hi vivia en un període de cinc anys. Malgrat tot, això no semblà suficient a les forces d'ocupació i l'any següent el govern rebé l'autorització d'obligar a posar a la venda totes les terres de conreu el propietari de les quals fos absent, així com aquelles que sobrepassessin l'hectàrea. Aquestes terres serien comprades pels arrendataris en els següents dos anys. Així, el percentatge de terra arrendada a tot l'estat passà del 45% el 1945 al 9% el 1955 (Hayami 1991:84).

La reforma de la propietat agrària contribuï a una distribució més igualitària de béns entre els agricultors, i per tant la seva contribució a la estabilitat social del sector rural. Malgrat tot, la mida reduïda de les propietats es mantingué degut a les lleis que dificultaven l'acumulació de terres (per evitar el ressorgiment dels terratinents), i per tant bo i que es produí un augment en la qualitat de vida dels productors, no està tan

² De 675,400 km² el 1942 a 377,944 km² en l'actualitat (*Rekishī Shiryōkan*, 2008: 279)

clara la seva aportació a la formació de capital i l'augment de la productivitat en el sector.

A partir de la dècada de 1950, quan Japó es va haver recuperat de la destrucció i començà el seu període de Ràpid Creixement Econòmic, l'agricultura es començà a topar amb problemes seriosos. Malgrat que la productivitat millorava no ho feia prou com per seguir el ritme del sector industrial, i es començà a obrir una bretxa salarial entre les famílies rurals i urbanes, cosa que suposà per exemple un fort corrent migratori cap a la ciutat de joves fills d'agricultors (un problema especialment greu a Tōhoku). Per aquest motiu el problema principal de la política agrícola passà de ser l'augment de la productivitat a la reducció d'aquesta diferència de renda. El govern es va bolcar en donar incentius als pobles que desenvolupessin una estratègia de creixement, i avançà crèdits de llarg termini per a la millora de les finques. Calia fer viables les unitats familiars agrícoles per tal que guanyessin tant com una llar urbana, i per a tal fi es considerava essencial.

Tot i això la bretxa salarial s'eixamplava com més es desenvolupava la indústria, i el descontent dels pagesos que demanaven més suport governamental en la fixació dels preus (sobretot de l'arròs) es feia més i més patent. Finalment el 1960 el govern cedí i es posà en funcionament una fórmula per determinar el preu de l'arròs dividint el cost de producció a l'arrossar entre la quantitat de la collita. Així el valor d'aquest cereal pujà ràpidament i es començà a compensar la diferència salarial.

Un factor clau per a arribar a aquesta estabilització ha sigut el fort proteccionisme del que ha fet gal·la el Japó pel que fa al sector agrícola, imposant aranzels del 778% a l'arròs d'importació (Harner, 2013). Malgrat l'exorbitant de la xifra, cal tenir en compte que l'enfortiment del proteccionisme agrícola és un fenomen inherent a les societats industrialitzades ja que busca el requisit fonamental de mantenir l'estabilitat social en el procés de desenvolupament econòmic (Hayami 1991:96). La transferència de recursos entre el sector primari i la resta requereix generacions per a acomplir-se sense traumes, i confiar simplement en el mercat per a reajustar la mida de l'agricultura al nou model econòmic pot acabar resultant, com experimentà Japó als anys 60, en una escletxa en la qualitat de vida entre els habitants del camp i la ciutat. Si no s'haguessin aplicat mesures tan

restrictives és difícil que el govern hagués pogut mantenir l'estabilitat política vital per al creixement del país.

Les mesures no han impedit és clar, la progressiva despoblació de les zones rurals. El percentatge de treballadors dedicats al primer sector ha baixat d'un 28% el 1960 a un 3,7% el 2010 segons el resultat .

Mentrestant a Tōhoku les estadístiques regionals publicades el 2014³ mostren que el repartiment de treballadors de les 6 prefectures agregades en cada sector econòmic és molt proper a la mitjana nacional excepte en el cas del primer sector, que a Tōhoku representa més d'un 10% en comparació amb la mitjana nacional anteriorment mencionada. Els altres dos es reparteixen en un 30% i 58 % respectivament entre secundari i terciari (en relació al 29,6% i 64,5% estatal).

Malgrat aquesta reducció, el nombre de llars agrícoles només ha disminuït un 20%. Això s'explica per l'augment de famílies que es dediquen a l'agricultura “a mitja jornada”, és a dir, que mentre tenen assegurats els ingressos gràcies a una altra feina, es dediquen a cultivar la terra en el temps lliure (generalment confiant-ho als ancians i a les dones). El percentatge d'aquest tipus de llars ha passat d'un terç del total el 1960 a un 70% en l'actualitat. Donat aquest context tan particular, quins són els factors concrets que dificulten la remodelació i la millora de la productivitat agrícola a Tōhoku?

³ Aparegudes a l'informe de la Oficina d'Economia, Comerç i Indústria (OEI) sobre Tōhoku

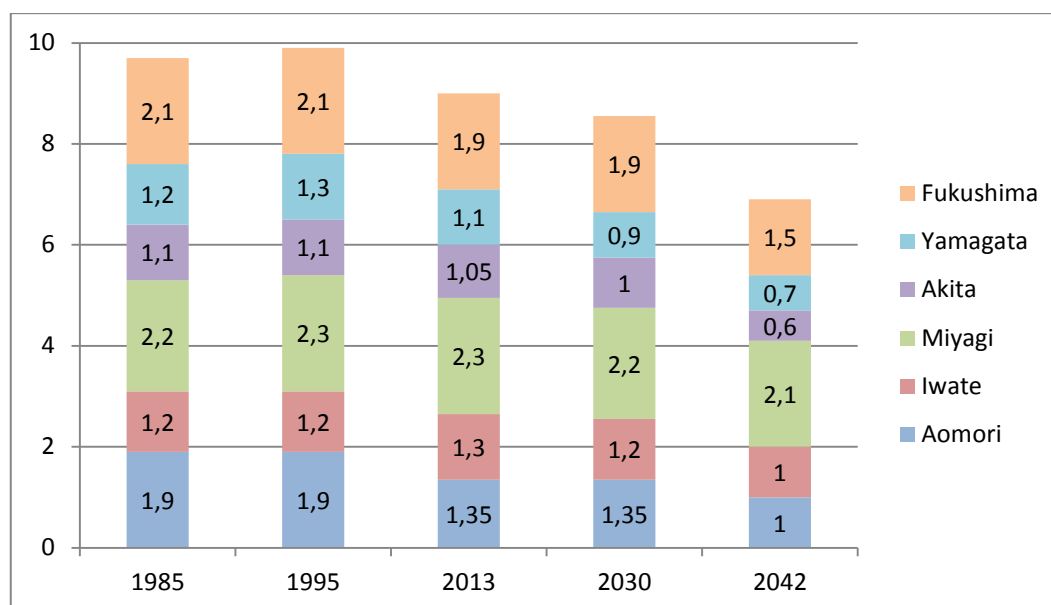
3.2. FACTORS REPTE PER A L'AGRICULTURA A TŌHOKU

3.2.1. Envel·liment i despoblació

Aquest problema afecta de manera molt punyent la regió, i amenaça no només el sector primari sinó també la viabilitat de la societat sencera.

Segons la Figura 1 s'arribà a un pic de població l'any 1995 amb 9'8 milions d'habitants, però des d'aleshores la tendència ha estat clarament a la baixa, i es preveu que el 2042 s'arribi a uns 6,9 milions. La baixada es preveu pronunciada sobretot en les províncies més rurals d'Aomori i Akita.

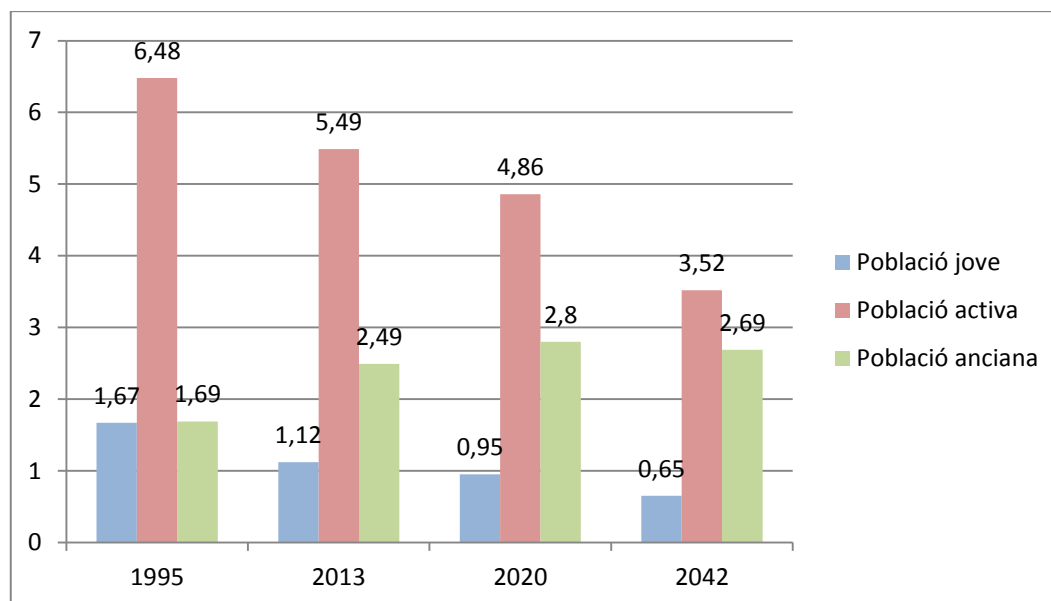
Figura 1. Evolució de la població a Tōhoku (en milions de persones).

Elaboració personal a partir de l'Informe de l'OECI 2014

Pel que fa a la piràmide de població, segons la Figura 2 es preveu una baixada de joves (0 a 14 anys) i població activa (entre 15 i 64 anys) de 470.000 i 2 milions respectivament d'aquí al 2042; mentre que el nombre de gent gran seguirà creixent fins al 2020, a partir d'aquell any s'espera una davallada lenta d'aquest sector poblacional.

Figura 2. Evolució de la piràmide poblacional a Tōhoku (en milions de persones).

Elaboració personal a partir de l'Informe de l'OECI 2014

De complir-se aquestes dades, es pot arribar a l'any 2042 amb un repartiment de població per edats en què la gent gran representi el 40% del total i els joves el 9%.

La situació a Tōhoku no és pas una excepció a la tendència del país, i la majoria de prefectures perden població excepte les que presenten aglomeracions urbanes més grans com són Tokyo, Saitama o Osaka. D'altra banda però, segons les dades de despoblament de zones rurals del 2014⁴, trobem casos de pobles amb retrocés poblacional en totes les prefectures excepte Kanazawa. Centrant-nos en Tōhoku podem apreciar que el 46'5% de municipis estan perdent habitants

El problema es revela especialment greu si observem les característiques de la població dedicada a l'agricultura. Un 37'4% de pagesos tenen 65 anys o més, mentre que els menors de 35 tan sols representen un 5 %. El percentatge de persones grans a l'àmbit de l'agricultura ha crescut un punt per any des de 2012 degut a la elevada mitjana d'edat total del sector, 68 anys, que indica que molts dels pagesos voregen la vuitantena.

⁴ Dades proporcionades per la Federació Estatal pel Foment de Regions amb Despoblament

Amb una població en estat tan avançat d'envelliment, el cultiu de la terra es fa més difícil i com més avançada és l'edat més es confia en altres membres de la família per dur a terme les tasques. A la pregunta de per què segueixen amb la feina d'agricultor, la primera resposta dels pagesos de més de 65 anys enquestats el 2009 va ser "Per a protegir la feina familiar", seguit de "Per garantir les despeses necessàries" (MASP, 2009). Això dona mostra que l'envelliment de la força treballadora del camp dificulta la dinamització de la productivitat del sector, ja que simplement es tracta d'una agricultura de "manteniment" de la terra.

3.2.2. Dificultat legal d'accedir a la terra

Davant d'aquesta problemàtica s'ha encoratjat tant des del govern com dels mitjans de comunicació el trasllat de gent jove o aturats al camp, tinguin o no experiència en agricultura.

Tanmateix aquestes noves incorporacions es troben amb barreres sistèmiques que impedeixen un flux de població adequat. Especialment problemàtica és la llei de traspàs de la terra, que limita molt estrictament la venda de terra agrícola a persones que no siguin agricultores o el canvi de tipus de terreny. Les terres classificades com a arrossars, camps de conreu o horts tenen uns impostos cadastrals relativament baixos, i el preu del terreny agrícola també es troba sota mínims, així que no n'està permesa la venda a persones que demostrin capacitat real de conrear-la per evitar evasió d'impostos i ús il·legal de la terra. Per tal d'adquirir un terreny agrícola legalment és requisit indispensable tenir llicència d'agricultor, però aquesta és extremadament difícil d'obtenir si no és heretant la terra de la família o de l'espòs/a. Per a algú com un recent graduat universitari o un aturat, la compra d'un terreny es torna molt complicada tant des del punt de vista legal com per suposat econòmic.

Així doncs, segons la informació del Centre Nacional d'Atenció als nous Agricultors (*Zenkoku Shinki-shūnō soudan-sentaa*) avui en dia es donen bàsicament tres maneres per les quals la nova força de treball entra a l'agricultura.

a) Trobar feina en una corporació agrícola (*Nōgyō-hōjin*): Una corporació agrícola senyala els casos en que un productor a gran escala s'ha corporativitzat, un conjunt de productors a mitjana escala s'han associat, o una empresa aliena al sector ha establert una base de producció mitjançant inversió.

És difícil com ja hem vist però, garantir la continuïtat de grans produccions fora de Hokkaido.

b) Entrar com a aprenent en una producció agrícola a gran escala:

Les grans explotacions que accepten aquesta mena de principiants reben fons del govern per a la seva formació. D'altra banda la posició dels aprenents és més dèbil que la d'un empleat normal com en el primer apartat, però a canvi pot tenir l'oportunitat d'aprendre tècniques agrícoles com ara el cultiu orgànic que normalment no es duen a terme en corporacions agrícoles.

c) Superar un període de pràctiques en una cooperativa agrícola o en una entitat municipal: És un sistema que permet al productor independitzar-se llogant un terreny agrícola després de passar un temps determinat de preparació. Es fa servir molt en els casos d'hivernacles de fruita i verdura, que malgrat ser a petita escala reporten prou ingressos. Malgrat que per independitzar-se fa falta una gran quantitat de diners, suposa una manera relativament segura de començar la labor agrícola així que és el sistema escollit per molts d'aquells que decideixen canviar de feina o dedicar-s'hi després de la jubilació.

El problema de les opcions 1 i 2 és el baix salari i la manca de protecció que suposa l'absència d'una cooperativa d'aprenents agrícoles. En el cas de la 3, és necessari que l'aspirant a agricultor tingui certs coneixements d'administració ja que es trobarà sol en l'empresa un cop s'independitzi. A més, tot aquell qui intenti incorporar-se al sector agrícola es topirà amb els problemes sistèmics ja mencionats de poca productivitat i d'eliminació de recursos humans que estan duent a terme la majoria de pagesos que només ho són a mitja jornada i no en depenen per a viure.

Moltes vegades la contractació es produeix en base a una mala concepció de què significa la feina tant per una banda com per l'altra. El patró massa sovint considera el nouvingut com un parell de mans més i no s'amoïna de transmetre el coneixement, mentre que pel seu cantó l'aprenent arriba a la feina buscant una opció de treball simple o temporal, sense tenir present el grau de coneixements agrònoms que requereix. Tot i que el nombre d'aspirants a agricultors segueix augmentant des del 2008, l'envelliment de la majoria de productors fa que la mitjana d'edat segueixi augmentant. Un dels factors que contribueixen a aquesta arribada amb comptagotes és la naturalesa limitada dels ajuts del govern que no són prou holístics com per donar cabuda a tots els aspirants o fomentar-ne de nous (Diari Sankei, 2012).

Així, tenim dues problemàtiques, l'envelliment de la població agrícola i la dificultat de l'accés a la terra, a cap de les quals el govern no pot donar una solució fàcil. Una liberalització de les lleis de possessió de terrenys podria suposar la reaparició de latifundis que posessin en perill l'estabilitat social a les zones rurals, però d'altra banda la seva progressiva despoblació fa que aquesta solució no sembli tan descabellada si se sap regular adequadament. En el següent capítol tractarem les mesures concretes que ha pres el govern per a enfrontar-se a aquests reptes per a poder entendre millor a quins patrons s'han hagut i hauran d'acomodar-se les noves formes d'agricultura a Tōhoku. Hi ha però un darrer punt ineludible a l'hora de plantejar la situació de l'agricultura en aquesta regió, i que la distingeix de la resta del país.

3.2.3. Els efectes del tsunami de 2011 en l'agricultura de Tōhoku

Així com la relació dels dos punts anteriors amb l'aparició d'un nou tipus de model de cultiu que busca superar les limitacions tradicionals és prou clara, la devastació provocada pel tsunami de l'11 de març de 2011 a tota la costa del Pacífic de Tōhoku i nord de Kantō va anar més enllà de les evidents conseqüències per a la indústria i les infraestructures de la regió ja que aquest desastre ha acusat els problemes latents de la societat japonesa i ha precipitat l'emergència amb que han de ser tractats.

Les xifres quantificables per suposat fan palpable la dimensió de la destrossa que patí la regió. El Ministeri d'Agricultura Silvicultura i Pesca (MASP) calculava en uns 380.000 milions de iens els danys patits per terrenys agrícoles, i en poc més de 300.000 milions els patits per infraestructura del sector a tot el país. Per exemple a Miyagi la superfície de terra malmesa va arribar a un 11% del total de la prefectura (MASP, 2011). Malgrat això, el decreixement econòmic real que patí la regió de Tōhoku el 2011 (un -0,7) fou inferior al patit el 2008 per la crisi financera mundial, quan caigué un 4,1 (OECD, 2014).

A més de les 15.000 pèrdues de vides humanes que s'hagueren de lamentar, la devastació obligà a uns 470 milers de persones a desplaçar-se a refugis temporals just després del tsunami, tot i que a l'any 2014 aquest nombre ja s'havia reduït a 260.000 persones (OECD, 2014).

Cal no oblidar però que als desastres naturals del terratrèmol i el tsunami s'hi ha de sumar un tercer infortuni, els danys patits per la central d'energia nuclear Fukushima Daiichi. Diversos reactors quedaren inoperatius i s'espatllaren els sistemes de refrigeració, cosa que provocà l'emissió de material radioactiu i propicià l'evacuació dels veïns a 30 km a la rodona.

Malgrat que el govern insisteix en que la filtració a corrents subterranis d'aigua és mínima i per tant no afecta el conreu de les zones no evacuades; així com els anàlisis estatals s'han esforçat en ser el més transparents possible a l'hora de determinar quins aliments estan per sota del nivell de radioactivitat permès i quins no, el cert és que l'anomenat *Fūhyō-gai* (dany causat per l'expansió de rumors perjudicials) ha afectat els productes de tot el sud de la regió. Això ha dut a un abaratiment dels preus, una reducció de la compra de majoristes a productors de la regió i en alguns casos la suspensió del comerç amb algunes explotacions que no han donat positiu en cap test de radioactivitat (MASP, 2011).

A un nivell de comportament sociològic s'ha escrit (Muramatsu, 2011: 2) com en els mesos posteriors al tsunami es produí un redescobriment dels "*kizuna*" o lligams de la societat japonesa; un moment d'autoreflexió i reconsideració dels valors primordials. En general, es parla d'una època en que molts japonesos, sobretot joves, han pogut

reflexionar sobre la importància dels lligams amb la família i els éssers propers en un context de ràpid creixement urbà i separació progressiva amb les regions d'origen dels seus pares i avis.

4. DESCRIPCIÓ DELS NOUS MODELS D'AGRICULTURA A TŌHOKU

4.1 INTRODUCCIÓ

Un dels motius del govern japonès per assegurar amb tanta esma la protecció a l'agricultura és el valor social, fins i tot emocional, que representa el sector per a qualsevol país; i el Japó de manera especial ja que ha construït una idea molt particular de “nostàlgia” al voltant del concepte de *furusato*) o “poble natal”, que més enllà d'indicar l'origen familiar inclou també el concepte de “*kokoro no furusato*” (el poble natal, és a dir l'origen entranyable, del cor de tots els japonesos). La imatge del *furusato* està molt lligada al paisatge rural d'arrossars i muntanyes i és molt apreciada per les classes urbanes (Burmeister 2000: 8).

Potser és per aquest factor emocional que les reaccions davant la crisi a que s'enfronta el món agrícola moltes vegades van acompanyades d'un sentiment de “sentit del deure” envers aquest sector, que d'alguna manera s'entén com a l'arrel de la pròpia identitat.

Les diferències es troben doncs bàsicament en quin nivell es prioritza a l'hora d'aportar idees per a la renovació. D'una banda, aquelles que proposen una reactivació del sector i un canvi de la seva estructura promocionant la productivitat de les explotacions, mitjançant la reformació dels criteris legals que dificulten la incorporació de nous treballadors al camp. Aquesta és una tasca que pertany al poder legislatiu i executiu del govern, i per tant es troba en mans de l'estat. D'altra banda es troben les iniciatives privades que des de fa dècades han anat apareixent al país i que busquen una nova manera d'organitzar la cadena de producció agrícola. Ja a la dècada de 1970 va aparèixer el moviment *teikei*, que per primer cop va associar productors i consumidors per procurar la circulació local de productes orgànics en un moment en què un sector de la població urbana començava a reflexionar sobre si el model de creixement a tota costa era el més apropiat (Kondoh, 2014: 5). Tot i el seu èxit inicial, el fet que les tasques logístiques depenguessin de voluntaris (la majoria mestresses de casa, un col·lectiu nombrós als anys 70 però no tant a partir dels 90) i que

la nova regulació sobre aliments orgànics implantada el 2000 exigeixi un certificat per a fer servir aquesta denominació, fan que aquest moviment hagi perdut força en les darreres dècades malgrat la seva importància pionera (Kondoh, 2014: 7). En un altre àmbit es troba la filosofia *chisan-chisō*, impulsada pel govern des del 2000, que propugna la consumició de productes locals. El problema d'aquest moviment és que està articulat a dos nivells: nacional i local. Els projectes estatals busquen apujar els índex de consumició de productes nacionals, fent equivaldre el concepte amb "local" als ulls dels consumidors; mentre que a nivell regional s'intenta aprofitar per dinamitzar l'agricultura de la zona. Aquesta divergència en la manera de presentar-ho comporta que els consumidors creguin equivalent local amb orgànic i de qualitat (Nishiyama, 2005: 10) quan de fet no és un factor causal.

Així doncs, en aquest apartat em centraré en projectes que malgrat puguin combregar amb la filosofia del *chisan-chisō*, no giren al voltant de planificacions públiques sinó que parteixin de la iniciativa privada i hagin establert clarament uns paràmetres clars de producció orgànica.

Davant la inevitable pressió externa i la possible liberalització, una manera de fer viable el sector és situar els productes en un nínxol nou dins la ment del consumidor urbà: més que un aliment, estarà adquirint al darrere una idea amb la que combregarà. Es tracta de fet d'una estratègia simple de màrqueting, però pot arribar a resultar indispensable si es vol que els productes locals segueixin tenint algun avantatge comparatiu destacable per damunt de la resta a l'hora de prendre la decisió d'adquirir-los (Ries, 1997: 29).

És aquí on entra en joc la creativitat dels emprenedors i la seva capacitat d'aprofitar els elements adversos per a donar una volta a la idea de producció. En tractar-se d'emprenedoria privada hi ha poques dades que permetin situar en un plànol macroeconòmic tipificat el pes que aquests casos tenen realment. D'altra banda però, cal no oblidar que la importància d'aquests projectes es vol trobar més en la qualitat de la idea que en la mida que aquests poden arribar a tenir. De fet, com es veurà a continuació la majoria de casos opten justament pel contrari, la reducció de la distància amb el consumidor i per tant una disminució de l'abast del *target*.

He optat per introduir casos individuals, representatius dels diferents tipus d'actors que es poden trobar en aquesta mena de projectes. Són personatges que han participat en el procés d'internacionalització de l'experiència de la re-dinamització de Tōhoku i per tant capaços d'oferir una visió experimentada del que hi està succeint.

4.2. TIPOLOGIA DELS PROJECTES

Vegem doncs quines formes prenen els projectes d'emprenedoria segons els diferents objectius que pretenguin. Per a explicar de manera ordenada quines són les característiques de cadascun dels exemples, he dividit cada anàlisi en tres preguntes: Què va dur l'emprenedor a treballar a Tōhoku; Quin és el seu pla de negoci i quines perspectives té de futur.

❖ Cas 1:

Què el va dur a emprendre a Tōhoku?: El Sr I. (inicial) és originari de la província de Miyagi, d'un poble proper a la costa, on va néixer a finals dels 70. Després de completar els estudis universitaris d'economia en una universitat de Tokyo va obrir una consultoria de tecnologies de la informació a la capital; però el desastre de 2011 el feu retornar al seu poble natal i davant la destrucció que presencià es plantejà fer alguna cosa per a la seva recuperació; no des de la consultoria sinó prenent part com a actor directe en el medi.

Quin és el pla de negoci?: El Sr I. obrí una plantació de maduixes computeritzada el 2011, combinant la seva experiència professional amb les tècniques agrícoles tradicionals de la regió. En aquest cas la seva empresa es tracta d'una Societat Anònima, però alhora també dirigeix una Organització

sense ànim de lucre que opera a l'estat de Maharashtra a la Índia on també ha construït un hivernacle per a maduixes administrat per la gent local.

Quins són els plans de futur?: La plantació de maduixes del Sr I. s'ha anat especialitzant en maduixes d'alta qualitat, i actualment el seu producte més venut és un tipus d'aquest fruit que es ven a 1000 iens la peça. En els darrers anys ha obtingut diversos premis a millor disseny de producte i bona administració empresarial.

És un cas clar d'aposta pel valor afegit que dona un producte agrícola de producció altament mecanitzada i del qual s'ha cuidat molt la qualitat al llarg de tot el procés productiu.

❖ Cas 2:

Què el va dur a emprendre a Tōhoku?: El Sr. H. (inicial) va néixer a Aizu, una regió muntanyosa de Fukushima als anys 60 i va heretar les terres del seu pare fa uns vint anys. A les seves terres s'hi cultivaven productes de consum habitual com ara arròs, però també hortalisses menys conegudes i de menor productivitat per a consum familiar. El Sr. H. es va adonar que aquestes carabasses, cogombres, espinacs i llegums eren de fet endèmiques de la regió d'Aizu degut al seu particular microclima i composició del sòl; cosa que el feu plantejar-se dedicar-se per complet al seu cultiu i promoció.

Quin és el pla de negoci?: A diferència de la majoria de pagesos, el Sr. H. ho és a temps complert. Combina aquesta feina amb la tasca a les escoles de la regió, on presenta les verdures i hortalisses tradicionals d'Aizu i s'encarrega

d'organitzar horts escolars amb aquests productes, a més de col·laborar amb les direccions dels centres per assegurar-se que són incloses als dinars dels infants.

Quins són els plans de futur?: Les característiques tan particulars d'aquestes hortalisses són fruit justament de la zona on són conreades, i per tant no té sentit plantejar-se'n una expansió. A més un dels valors afegits que es pot donar a aquestes hortalisses és justament el fet que siguin productes poc abundants amb trets únics, i el Sr. H. vol aprofitar aquest factor per atreure més turistes a Aizu. En canvi si que considera important la conscienciació dels habitants de la regió pel que fa a la importància de la conservació d'aquests productes, i és membre de l'Associació per a la conservació de l'agricultura tradicional d'Aizu.

❖ Cas 3:

Què el va dur a emprendre a Tōhoku?: El Sr. H.Y. (inicials), va néixer a Tokyo als anys 70, i després de treballar en una gran marca d'electrònica de consum i fundar la seva pròpia *start-up* de tecnologia mòbil, el 2011 després del tsunami es decidí a vendre la seva empresa i viatjar pel món. En retornar al Japó dos anys després s'instal·là a Tōhoku per ajudar en la publicació d'un diari sobre la reconstrucció de la regió. Allà conegué el Sr. T, ex-polític de la prefectura d'Iwate amb qui fundà una revista per fer arribar als habitants de la zona de Tokyo informació i productes agrícoles de Tōhoku.

Quin és el pla de negoci?: La seva revista és de producció mensual i tirada reduïda, no més de 1500 exemplars. Això es deu a la particular característica que cada número va acompanyat d'una mostra dels productes presentats a l'interior de la publicació. Aquests aliments provenen de petits productors i en quantitats

no massa grans o fixables. Per tant es va decidir posar un màxim d'exemplars distribuïts, ja que a més això contribuïa a crear més fàcilment una comunitat de lectors per intercanviar idees i opinions. Aquest lloc d'intercanvi l'han trobat en la xarxa social de Facebook, on mitjançant un grup privat els lectors i els productors poden relacionar-se. A més a més, la revista organitza periòdicament la visita dels agricultors a Tokyo per tal que els consumidors els puguin “agrair” la seva tasca, i viceversa també l'estada d'aquests a les regions d'on provenen els productes per tal de conèixer de primera mà quin procés és necessari per que els aliments arribin a taula.

Quin és el pla de futur?: La naturalesa d'aquesta revista fa que sigui intrínsecament de petit abast, així que els editors s'han plantejat expandir el model a altres regions més que fer créixer la seva tirada. Aquest mateix any 2015 ja s'ha posat en funcionament una nova revista del mateix tipus a la illa de Shikoku i se'n preveuen més per als propers mesos. Així doncs es tracta més d'un fenomen d'esporulació d'una idea més que d'expansió empresarial.

4.3. TIPUS D'ACTORS

Un cop analitzats els diferents projectes he procedit a tipificar els diferents actors. Els he dividit en les diferents tipologies que presenten a raó de criteris com ara l'edat, la formació o el sector específic a què es dedica. Els diferents perfils es poden dividir en tres grups: joves emprenedors d'alta formació, persones de mitjana edat amb propietats agrícoles que han desenvolupat nous plans de dinamització, i finalment persones encarregades de les tasques intermèdies com ara la promoció dels productes o a consultoria administrativa.

1) **Joves emprenedors d'elevada qualificació:** Es tracta de persones al voltant de la trentena, la majoria homes. Comparteixen el fet d'haver-se format en universitats reconegudes tant del país com de l'estranger fins a un nivell post-universitari, i tots tenen experiència laboral en grans empreses de sectors com el financer o tecnològic. La seva generació, com s'ha mencionat abans, és una en les que més s'ha observat i analitzat una cerca de nous valors després del desastre de 2011, i en aquest cas un retorn a Tōhoku en tant que entorn rural més enllà de si era el seu lloc natal o no amb el sentiment de “voler ajudar” amb els coneixements adquirits en el món empresarial. Així doncs es tractarà de persones amb una alta capacitat d'administració i coneixements de direcció d'empresa, necessaris com ja hem vist en els nous models agrícoles a Japó; a més de ser capaços de desenvolupar estratègies de màrqueting per revalorar els productes amb que tractin. Més que l'afany de lucre, el que en un principi els movia era el desig de provar en un entorn nou i necessitat les seves capacitats, però el cert és que l'èxit d'alguns casos ha estat notable com després es concretarà. Dins d'aquest conjunt hi trobem tot tipus de cultiu, des de fruita a arròs, però solen tenir en comú l'ús de tècniques orgàniques d'agricultura.

2) **Agricultors renovadors:** En segon lloc he identificat els actors que han dut a terme activitats emprenedores a partir de la seva posició de productors. Es tracta de persones d'edat una mica més avançada que el primer grup, amb una producció estable però preocupats també pel futur de l'agricultura a la regió i que han desenvolupat plans per professionalitzar la producció augmentant-ne la qualitat, corporativitzant-se, o bé duent a terme tasques de conscienciació del valor dels productes autònoms a la seva àrea. En aquest grup, especialment a Tōhoku (sobretot les prefectures d'Akita i Miyagi), cal fer notar la presència femenina. Tal i com indica un estudi realitzat el 2011 pel Centre d'Estudi per a la Revitalització de Tōhoku (*Zaidanhōjin Tōhoku kassei-ka kenkyū sentā*), el percentatge de dones dedicades a l'agricultura és d'una mica més de la meitat del total; i el nombre de nous projectes agrícoles liderats per dones no ha parat de créixer en els darrers 20 anys. La majoria d'aquestes dones (un 75%) es

dediquen a feines d'elaboració de productes alimentaris, però el percentatge d'aquelles dedicades a la producció agrícola ha augmentat fins a un 18% en els darrers anys. L'estudi mostra que la majoria són dones de més de 45 anys, el principal desig de les quals és “posar en pràctica i aprofitar les habilitats pròpies”, seguit de “poder seguir treballant en una feina que no tingui en compte l'edat”. No tots els casos de dones analitzades en l'estudi entren directament a la categoria aquí esmentada, però se n'ha inclòs la menció ja que molts dels casos presentats són propers a la definició presentada més amunt d'aquest segon tipus d'emprenedors.

3) **Intermediaris entre el món agrícola i l'urbà:** En aquest tercer cas no parlem d'agricultors pròpiament dits, sinó d'emprenedors que han creat projectes per fer de pont i escurçar la distància entre productor i consumidor. Es tracta de nou de persones relativament joves amb una formació especialitzada en el camp de la gestió empresarial i que per diversos motius (crisi financera, tsunami) en els darrers anys s'han replantejat començar un tipus de negoci que malgrat no ser tan lucratiu com una feina en una empresa tradicional, aporta beneficis socials com ara la redinamització d'una àrea concreta o permetre l'aproximació de persones de l'àmbit urbà al sector; cosa que com ja hem vist en apartats anteriors no és pas una tasca fàcil.

En el seu cas, la feina principal és de consultors; persones que aconsellen legal o administrativament els productors directament. També fan una tasca de distribució, és a dir, mitjançant la seva empresa ajuden els agricultors a vendre a través de canals no-tradicionals i de forma més directa al consumidor. No només distribució productor-client, sinó que un fenomen interessant en aquest grup és que cada cop més fomenten el “retorn” client-productor, és a dir, permetre als consumidors apropar-se a aquells qui han elaborat el seu menjar mitjançant l'organització d'estades en granges i la participació en esdeveniments anuals com la sega o la plantació d'arròs. A més d'experiències de curta duració també hi ha organitzacions encarregades de preparar seminaris de més llarga durada per a aquells interessats en dedicar-s'hi professionalment, moltes vegades en col·laboració amb productors pertanyents al segon tipus esmentat a dalt.

Aquests són només uns quants casos escollits de les moltes formes que està prenent l'emprenedoria agrícola a Tōhoku. Tots però, comparteixen alguns punts clau que poden ser simptomàtics de la mena de projectes representatius d'aquest fenomen. A excepció d'aquells que parteixen ja com a agricultors, els que s'hi aproximen per primera vegada són persones joves amb estudis superiors, normalment relacionats amb l'economia, cosa que senyala una voluntat de professionalitzar i apropar al món universitari la feina d'agricultor. A excepció del punt 2, tots van començar la seva feina a partir del desastre de 2011, fruit d'un anhel d'ajudar la regió. Aquest fet respon al fenomen analitzat en el punt anterior sobre com l'adveniment del tsunami va fer replantejar el valor dels lligams personals (Matsumura, 2011: 2). Tots tres grups a més, tenen com a objectiu reavaluar la feina agrícola; fer aparent que és una realitat més complexa del que molts habitants de la ciutat solen veure i no només a l'abast d'aquells amb tradició familiar al sector. Reavaluar també vol dir canviar el valor que es dóna per tant als aliments produïts, que són de fet la fi última de tota la cadena de producció del primer sector. Per suposat també hi ha divergències, ja que mentre uns aspiren a convertir-se en centres productius d'importància d'altres s'estimen més mantenir la petita escala per donar precisament més valor al seu producte; però aquestes diferències semblen més de forma (quantitat) que no pas de fons (qualitat o idea fundacional).

4.4. POLÍTICA DEL GOVERN DAVANT AQUESTS NOUS MODELS

El govern central, com s'ha apuntant anteriorment, busca per davant de tot millorar la productivitat de l'agricultura japonesa. A tal fi, i com veurem ara, ha dut a terme canvis legals recents que han afectat la manera en que els emprenedors poden apropar-se a l'agricultura. A banda d'aquestes reformes concretes, és important afegir que el govern no s'ha mostrat especialment proactiu a l'hora de fomentar aquestes iniciatives en

concret, malgrat que si que ha anat implantant mesures en els darrers 10 anys que faciliten una dinamització de la força laboral agrícola.

En primer lloc ha impulsat l'anomenat Programa per a l'Estabilització de l'Administració Agrícola llançat l'any 2007, que pretén garantir a les explotacions grans un cert nivell de beneficis mitjançant el pagament directe. A diferència dels programes anteriors, aquest té la particularitat que no vol ser d'ajuda per a tot tipus d'agricultor sinó només per aquells a partir d'una mida concreta, a qui es limita el pagament directe. Aquests s'anomenen "agricultors principals", i amb aquest programa es vol que es converteixin en el nucli del sector al Japó. Fins la implementació d'aquesta nova regulació, el Japó solia tenir una política pública de suport als preus per producte, cosa que ha estat criticat en les converses al voltant de l'Acord d'Agricultura de la Organització Mundial del Comerç (OMC) de la qual el Japó forma part. Així, amb un pagament directe només a productors a partir d'una certa mida el país s'assegura que només aquests acabaran sent viables. Tanmateix això pot retardar la reforma estructural perquè actua com si els costos fixats baixessin per als productors, cosa que pot ajudar a mantenir-se als menys eficients (Honma 2009:4). El cert és però, que la implantació d'aquesta política s'ha trobat amb la fèrria resistència de molts sectors del món rural, ja que com s'ha esmentat abans el camp japonès és bàsicament un conjunt de petits minifundis familiars poc corporativitzats. En aquest cas, el govern s'ha hagut de retractar en alguns punts, com ara el límit d'edat per ser reconegut el títol d'agricultor o la flexibilització dels requisits per a convertir-se en unitat "productora principal" (MASP 2008).

D'altra banda, una qüestió que ha significat grans canvis en el món de l'agricultura va ser la revisió de la Llei del Sòl de 2009. Per aquesta esmena, es va deixar de banda el principi rector pel qual propietari de la terra havia de ser el que la cultivés, i es va prioritzar l'ús que en suposés un major aprofitament. Per primer cop després de la guerra, es van liberalitzar els drets d'ús de la terra, i per tant els d'usdefruit, obrint la porta a empreses, ONG i individuals que no visquessin a la zona. Es va permetre també el lloguer de terres a persones legals amb fons estrangers, i es va allargar el període d'arrendament de 20 a 50 anys. A canvi, es va augmentar la multa per mal ús de la terra de 3 milions de iens a mil milions per tal d'evitar l'abandonament dels terrenys

agrícoles.

Aquesta revisió ha permès d'entrar al món de l'agricultura a persones tan naturals com legals que fins llavors no havien pogut tenir la oportunitat de fer-ho, i no s'ha topat amb tanta resistència com l'anterior reforma. Tanmateix no són poques les veus que avisen del fet que aquest canvi legal permet a les empreses alimentaries fer-se amb més terreny i pot acabar arraconant els petits productors.

Per últim, una darrera reforma que cal mencionar relacionada amb la facilitació de l'evolució de l'agricultura és el nou sistema d'ajuts implantat el 2012 per part del Ministeri d'Agricultura, Boscos i Pesca. Es tracta d'un sistema enfocat a tres tipus de receptors: Joves menors de 45 anys graduats de la secundària superior que desitgin assistir a un curs de formació professional sobre agricultura o administració agrònoma; joves que desitgin entrar a treballar en una corporació agrícola o crear-ne una de nova i joves fills d'agricultors que pretenen completar la seva formació amb pràctiques en una altra explotació.

Com es pot veure, els requisits d'edat per poder rebre les ajudes del govern no són gaire estrictes, però és cert que s'enfoquen a un tipus de persones molt concretes que el govern creu les més apropiades per a formar-se com a futura generació d'agricultors.

Així doncs, analitzats aquests models es pot concloure que tot i no ser fruit de la inversió directa de l'estat, les noves formes d'agricultura es poden aprofitar dels ajuts públics per a l'augment de la població rural. Tanmateix, és cert que a nivell conceptual es produeix un xoc més directe entre les dues idees d'agricultura. Mentre que per als emprenedors estudiats al punt anterior el més important és dotar de valor subjectiu els productes japonesos, per al govern allò prioritari és promocionar les formes que més rendibilitzin el camp; malgrat haver-se hagut d'adaptar en algunes qüestions a les demandes dels productors. Sembla doncs que no hi ha un intercanvi d'idees, una relació recíproca entre els dos actors.

4.5. PROJECTES D'INTERNACIONALITZACIÓ I INSTITUCIONALITZACIÓ

Tal i com s'ha pogut apreciar, els projectes objecte d'anàlisi en aquest treball no es caracteritzen per les seves grans dimensions o ambició expansiva; ja que és inherentment contrari als principis que dugueren molts dels emprenedors a començar o renovar una explotació agrícola.

Malgrat això, pot resultar significatiu estudiar si s'està establint alguna mena de xarxa entre aquesta nova mena de productors i si hi ha algun interès en entrar en contacte amb experiències semblants d'altres països del món.

Per mirar de respondre al primer punt cal fixar-se abans en l'estructura tradicional de les associacions d'agricultors si es vol entendre si en difereixen en algun punt o si formen un tipus nou. Tradicionalment les cooperatives agrícoles han sigut el pilar de l'estructura rural durant moltes dècades des de la postguerra, i han sigut un bon exemple de “tasca integrada al servei dels grangers” (Prakash 2000: 4), un element fonamental en la vida de cadascun d'ells de manera molt semblant a la relació que s'establia entre les empreses i els empleats en el període d'alt creixement econòmic a partir dels anys 60. Tot i això, avui en dia es dolien de problemes fruit de la fossilització institucional de la seva estructura: manca de comunicació i participació, males directrius del govern pel que fa a la seva direcció, poca relació entre les diferents branques (producció, crèdit, màrqueting, etc.). Per evitar la fossilització i politització de la cooperativa principal, la Unió Central de Cooperatives Agrícoles, es privatitzà el 2002, però ha seguit tenint molt de poder per condicionar o dificultar l'aplicació de les noves lleis agrícoles del govern i la seva relació amb el Partit Liberal Democràtic segueix sent reconeguda per molts.

Els emprenedors de nous models agrícoles, malgrat compartir alguns objectius amb l'estructura de cooperatives tradicional en molts casos pretenen allunyar-se de la seva rigidesa i provar d'arribar als consumidors per una via més directa i horitzontal. Això no vol dir és clar que s'abandoni per complet la via de la cooperativa ja que moltes

vegades és l'única manera d'accedir als ajuts o a informació primordial per al bon desenvolupament de l'explotació, però no és un element prioritari. Cal recordar que aquestes cooperatives neixen de la necessitat dels agricultors de tenir representants formats amb coneixements d'economia i administració que els ajudin a enfrontar-se a la tasca de tirar endavant l'explotació. En el cas dels nous emprenedors, molts d'aquests ja gaudeixen de formació superior en aquest aspecte així que no els és del tot necessari acudir a la cooperativa per rebre assistència d'aquesta mena. A més, la forma que prenen els seus negocis (sobretot en el primer i tercer tipus estudiats) és més propera a una corporació moderna, amb alt capital tecnològic i per tant independent estructuralment del sistema de cooperatives (Prakash, 2000: 9).

D'altra banda, l'interès creixent dels joves urbans envers el camp ha fet que proliferi el nombre de publicacions que encoratgen el trasllat a zones rurals i ofereixen explicacions bàsiques sobre agricultura i la vida en aquest nou ambient (casos com ara les revistes de distribució estatal *Inaka Switch* o *Inaka-gurashi no hon*). No es tracta però de publicacions massa especialitzades, sinó que més aviat s'encarreguen de despertar en la classe urbana l'anhel de traslladar-se al camp mostrant un estil de vida més tranquil i assossegat. Si que es podria afirmar que aquest tipus de revistes és un fruit més del moment que viu el país, de replantejament de valors, que justament va empènyer molts emprenedors a traslladar-se al camp per iniciar el seu projecte, però no serveix de xarxa d'unió per a aquests.

Més enllà d'associacions per l'estudi regional, el nombre de socis de les quals és limitat, el que ha fet que molts d'aquests nous emprenedors es trobin és l'aparició de les xarxes socials com ara Facebook i la facilitació de la visibilització de la seva tasca, així com l'intercanvi d'idees mitjançant internet.

Per últim cal esmentar els processos d'internacionalització dels seus projectes. Tot i que són a petita escala, en tractar-se la majoria d'emprenedors de joves formats, tenen un cert coneixement de l'anglès i fins i tot en alguns casos han estudiat o treballat a l'estranger, cosa que els permet aportar aquest coneixement a la seva feina. Excepte en la forma d'ONG no es produeix però un flux invers tan intens de *feedback* envers la resta de països, sobretot els avançats que són de fet els qui podrien aprendre més de les seves experiències.

Hi ha hagut però projectes puntuals que poden esdevenir periòdics i servir de plataforma per a la promoció d'aquests emprenedors a l'estranger. És el cas per exemple de Hasekura Program 2.0, una organització amb seu a Barcelona i Aizu que es dedica a promoure l'intercanvi d'idees entre emprenedors europeus i japonesos (més enllà de l'agricultura també en sectors com el turisme i l'artesania) mitjançant seminaris i missions en fires internacionals europees com Alimentaria a Barcelona. L'assistència a aquests esdeveniments no només pot ajudar els emprenedors a trobar noves idees sinó també conèixer-se entre ells i establir lligams profitosos de tornada al Japó.

5. CONCLUSIONS

En aquest estudi hem pogut comprovar a través de diferents àmbits d'anàlisi quin és el context actual i la situació general de l'agricultura a Tōhoku, així com les diferents postures que es poden trobar davant d'aquesta; centrant-nos en l'anàlisi de les iniciatives privades de noves formes d'agricultura.

A l'any 2015 encara segueixen les negociacions entre Japó i la resta de països interessats en l'Acord de Comerç Trans-Pacífic, i el govern japonès probablement es veurà obligat a seguir aplicant mesures a l'encaix d'una major liberalització del sector agrícola si vol arribar a firmar-lo. Les reformes aplicades en els darrers anys fan veure que el seu interès és una major corporativització del camp, incentivant produccions més extensives i productives i l'entrada de força de labor jove que substitueixi l'actual majoria, d'edat molt avançada i que no té l'agricultura com a principal ocupació. L'atenció prestada a la protecció de la producció nacional està virant cap a un nou model en que aquesta serà protegida només si és rendible per al país, ja que a mida que progressi l'envelliment de la piràmide poblacional es reclamaran els diners públics per a altres sectors com ara l'assistència social.

Com fer doncs que aquesta problemàtica no suposi una crisi de l'actual generació? És possible un trànsit cap al nou model sense sotracs? Cal no oblidar el valor que representa l'agricultura més enllà del factor econòmic per a un país, que es troba en el seu paper de cohesionador i estabilitzador social (Hayami, 1991: 103). De seguir la tendència de concentració poblacional a la ciutat i l'abandonament de les petites explotacions, el paisatge humà i natural del país pot canviar radicalment.

Una resposta que s'ha donat de manera individual i des de la societat civil a aquest gran repte ve de la mà dels emprenedors que han decidit buscar noves maneres d'enfocar l'activitat agrícola més enllà de les estructures tradicionals. El seu objectiu no és pas canviar el panorama a nivell macroeconòmic perquè es tracta d'iniciatives petites que troben la raó de ser en la seva mida reduïda, però són un contrapès necessari a l'acció del govern de tendència uniformadora.

El seu pes en l'economia és encara poc quantificable, però si es pot comprovar que l'interès dels joves urbans amb estudis envers la vida al camp i la feina d'agricultor creix cada any. D'aquests, és segur que n'hi haurà uns quants amb la idea de començar un negoci relacionat amb el món rural, que pretengui centrar-se en el nínxol social que empleni més que en el comercial; malgrat que un equilibri dels dos és essencial per a la seva supervivència.

Aquest nou dinamisme és conseqüència d'una crisi de consciència present des de l'esclat financer de 2008 i que s'agreujà amb el desastre de Tōhoku el 2011, però els orígens d'aquest fenomen els trobem en els moviments de consumidors que ja des dels anys 70 buscaven maneres d'adquirir productes agrícoles de manera més responsable i en un àmbit local.

Els emprenedors són el fruit visible i capdavanter d'aquest fenomen, i prenen posicions de líders locals així com de connectors amb l'àmbit urbà per tal de fer que aquest procés de reflexió sobre quin model rural és desitjable tingui una continuïtat en el temps i en l'espai.

6. BIBLIOGRAFIA

- Akasaka, Norio (2009) *Tōhoku-Gaku / Wasurerareta Tōhoku* (Estudis de Tōhoku / El Tōhoku oblidat).Tokyo: Kōdansha.
- Be farmer, nōgyō wo hajimetai kata he. [en línia] Disponible a: *Zenkoku Shinki-shūnō soudan-sentaa* http://www.nca.or.jp/Be-farmer/guide_begin/#2 [consultat el 30-4-2015]
- Burmeister, Larry (2000) “Dismantling Statist East Asian Agricultures? Global Pressures and National Responses”, *World Development* , 28 (3): 443-455.
- Centre d’Estudi per a la Revitalització de Tōhoku (2011) “Tōhoku-chiiki no nousanson ni okeru jousei kigyōka no jirei chousa” (“Estudi dels casos de dones emprenedores a les zones rurals de Tōhoku”). [en línia] Disponible a: *Kasseiken* <http://www.kasseiken.jp/pdf/library/guide/22fy-8.pdf> [consultat 1-4-2015]
- Federació Estatal pel Foment de Regions amb Despoblament (2014) “Kasoshichouson no jinkō – menseki” (“Superfície i habitants de les poblacions amb despoblació”). [en línia] Disponible a: <http://www.kaso-net.or.jp/kaso-db.htm> [consultat 28-4-2015]
- Harner, Stephen (2013) “TPP or No TPP Japanese Agriculture Must Be Reformed” *Forbes*, 19 d’agost de 2013, [en línia] Disponible a: *Forbes* <http://www.forbes.com/sites/stephenharner/2013/08/19/tpp-or-no-tpp-japanese-agriculture-must-be-reformed/> [consultat 29-4-2015]
- Hayami, Yamada, et al, (1991) *The Agricultural Development of Japan*. Tokyo: University of Tokyo Press
- Honma, Masayoshi (2009), Agricultural Trade Policy Reform in Japan.” A Ricardo Meléndez-Ortiz, Christophe Bellmann i Jonathan Hepburn, (eds.) *Agricultural Subsidies in the WTO Green Box: Ensuring Coherence with Sustainable Development Goals* . Cambridge: Cambridge University Press, pp. 618-632
- Hoshizawa, Tetsuya (ed.) (2008) *Rekishī-Shiryōkan: Nihonshi no Raiburarii*. (Arxiu històric: Biblioteca de la història japonesa) Tokyo: Tōhō.

- Itō, Mitsuharu (2014) *Abenomikusu hihan – Shihon no ya wo oru* (“Crítica a Abenomics – Trencar la fletxa de quatre potes”). Tokyo: Iwanami Shoten
- Kawanishi, Hidemichi (2010) *Tōhoku-Tsukurareta Ikyō* (Tōhoku- Una frontera construïda). Tokyo: Chuokoron-Shinsha.
- Kondoh, Kazumi (2015) “The alternative food movement in Japan: Challenges, limits, and resilience of the teikei system”. *Agriculture and Human Values*, 32:143–153.
- MASP (2008) “Hinmoku ōdanteki keiei anteitaisaku no minaoshi no pointo” (“Punts a revisar del Programa per a l’Estabilització de l’Administració Agrícola”). [en línia] Disponible a http://www.maff.go.jp/j/kanbo/kihyo02/nousei_kaikaku/pdf/2_data.pdf [consultat 28-4-2015]
- MASP (2009) “Kōreisha nōgyōsha no katsudō jōkyō” (“Moviments dels agricultors de la tercera edat”). [en línia] Disponible a: MASP http://www.maff.go.jp/j/wpaper/w_maff/h21_h/trend/part1/chap3/c3_11.html [consultat 29-4-2015]
- MASP (2011) “Nōgyō no higai jōkyō” (“Danys en l’agricultura”). [en línia] Disponible a: MAFF http://www.maff.go.jp/pr/aff/1105/spe1_03.html [consultat 27-4-2015]
- MASP (2015) “Nōson no genjō ni kansuru tōkei” (“Estadístiques de l’estat actual de les zones rurals”). [en línia] Disponible a: MAFF <http://www.maff.go.jp/j/tokei/sihyo/data/12.html> [consultat 29-4-2015]
- Ministeri d’Agricultura Silvicultura i Pesca (2015) “Seinen shūnō kyūfukin” (“Ajuts per a nous joves agricultors”).[en línia] Disponible a: MAFF http://www.maff.go.jp/j/new_farmer/n_syunou/roudou.html [consultat el 2-4-2015]
- Muramatsu, Naoko i Akiyama, Hiroko (2011) “Japan: Super-Aging Society Preparing for the Future”. *The Gerontologist* 51 (4): 425-432.

- Nishiyama, Mima i Hirata Kimura, Aya (2005) “Alternative Agro-food Movement in Contemporary Japan”. *Technical Bulletin of Faculty of Horticulture, Chiba University*, 59: 85-96.
- OECI (2014) “Tōhoku keizai no pointo” (“Dades de l’economia de Tōhoku). [en línia] Disponible a *Tōhoku METI* <http://www.Tohoku.meti.go.jp/cyosa/tokei/point/14point/all.pdf> [consultat 28-4-2015]
- Oficina central d’estadística (2012) “Heisei 22nen kokusei chousa” (“Estudi de la ciutadania de l’any Heisei 22”). [en línia] Disponible a: *Statistics Japan* <http://www.stat.go.jp/data/kokusei/2010/kihon3/pdf/youyaku.pdf> [consultat 27-4-2015]
- Ries, Al i Trout, Jack (1997) *Marketing Warfare*. Nova York: McGraw Hill.
- Sankei Shinbun (2012) “Meisou suru Shinki-shūnō shien kibōsha- 2baide yosan-busoku, tetsuduki susumanu irei no jitai” (“Els aspirants a agricultors perduts- Són el doble del previst, l’excepció d’un procés que no avança”). [en línia] Disponible a: *Sankei Shinbun online* <http://www.sankeibiz.jp/macro/news/120711/mca1207110502000-n1.htm> [consultat el 28-12-2014]
- Seu de l’estudi de l’aplicació urgent de les tres mesures de reforma agrària (2008) “Nōseikaikaku santaisaku no chakujitsuna suishin ni tsuite” (“Sobre l’aplicació segura de les tres mesures de reforma agrícola”). [en línia] Disponible a: *MAFF* http://www.maff.go.jp/j/kanbo/kihyo02/nousei_kaikaku/pdf/1_santaisaku.pdf [consultat 28-4-2015]
- Shimomura, Chiaki (1932) *Kiga-chitai wo aruku* (“Ruta per les regions de la fam”). Tokyo: Chuokoron